

Nové drobnosti v sakristii kostela ve Starém Sedle

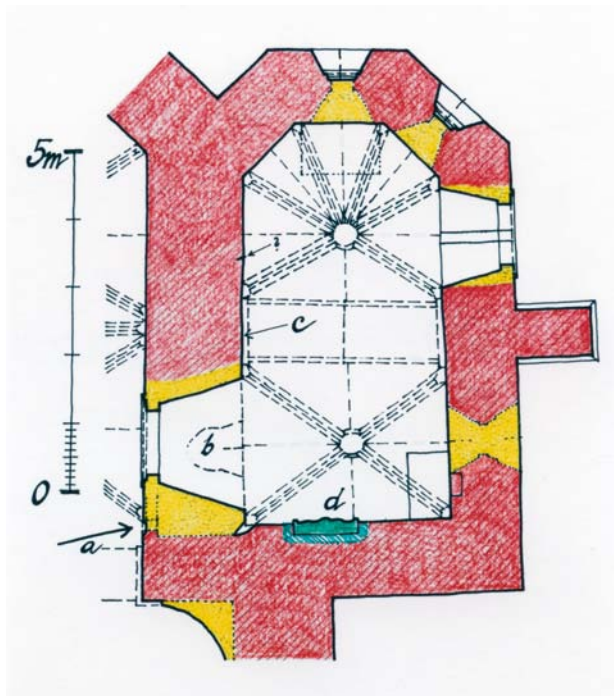
JAN KAIGL

Klíčová slova: Staré Sedlo — kostel — sakristie (jižní kaple) — drobné nálezy

Staré Sedlo nedaleko Kladrub v západních Čechách bylo jednou z vesnic vyjmutých z obdarování kláštera benediktinů v Kladrubech při jeho založení panovníkem v roce 1115. Klášter tuto vesnici získal až roku 1250. Snad hlavní důvod tehdejšího zájmu o ni tkvěl v poloze Starého Sedla na jižní větvi dálkové, takzvané Norimberské cesty.¹

Pravděpodobný je původ kostela ve Starém Sedle v době románské. Na východě se orientovaná stavba dnešní svatyně skládá ze tří prostorových jednotek – kaple sv. Kateřiny, presbyteria a sakristie –, řazených vedle

Obr. 1. Staré Sedlo (okr. Tachov), kostel Nanebevzetí Panny Marie. Půdorys sakristie. Zdivo z doby kolem roku 1300 je vyznačeno červeně, žluté plochy odpovídají barokním stavebním úpravám. Západní stojka zaniklého sedlového portálu z presbyteria do sakristie – a; gotická nika (?), zazděný gotický průhled do presbyteria (?) nad průchodem ze sakristie do presbyteria – b; nápis provedený rudkou na středověké omítce s chronogramem 1564 – c; raně barokní kamenný náhrobek s postavou rytíře – Davida (?) Groschopfa (?), provedený ve vysokém reliéfu – d; nálezy spáry v líci zdiva, v ploše čelního klenebního oblouku – ?. V jihozápadním koutu sakristie je zakresleno přenesené kamenné torzo oltáře. Na východní stěně pod oknem v ose závěru se dochoval otisk po středověkém oltáři (zakreslen tečkovaně). (Zaměření oměrným způsobem, stavebně-historický rozbor a kresba J. Kaigl, 4/2012)

sebe ve směru kolmém na její podélnou osu. Severní kaple sv. Kateřiny je pozdější gotickou přístavbou presbyteria. Naproti tomu presbyterium, sklenuté křížovou žebrovou klenbou a paprscitou žebrovou klenbou v pětibokém závěru, společně se sakristií, jež přiléhá k presbyteriu na jeho jižní straně, jeví se jako stavební srostlice stejného stáří, přibližně z doby kolem roku 1300.²

Sakristii tvoří podélný klenutý prostor s pětibokým závěrem, vně bez opěráků, pozoruhodný na první pohled svými vznosnými proporcemi (obr. 1, 2, 3). Je široký 3–3,1 m, dlouhý 6,2 m a při výšce 5,9 m se vyznačuje výrazným převýšením v poměru téměř 1:2. Je sklenut dvěma žebrovými klenbami. Na západě jde o klenbu křížovou, provedenou nad zhruba čtvercovým půdorysem, závěr má klenbu paprscitou. Mezi nimi se nalézají mohutný lomený klenební pas, vyzděný takto napříč sakristií ze žulových klenáků, opatřený na výběžích římsou a členěný po stranách výžlabkem. Tento pas se podobá triumfálnímu oblouku. Především má však statickou funkci, neboť vynáší východní obvodovou zeď hranolové věže, postavené v koutu mezi presbyteriem a chrámovou lodí. Navenek se poloha klenebního pasu projevuje v opěrném pilíři obvodového zdiva sakristie.

Sakristii osvětluje okno upravené v době barokní na jižní straně jejího závěru, bezpochyby na místě okna gotického. Zbývající dvě okna v závěru jsou směrem dovnitř zazděna. Zvenčí je vidět, že se jednalo o okna lomená, jednoduchá, s kružbou. To zdobenější z nich v ose závěru má kružbu znázorňující trojlístek, jenž je podepřen zespoda trojčetným obloučkem, stlačeným do tvaru jakoby oslího hřbetu. Další zazděné gotické okno – na jižní stěně sakristie v podvěží –, bylo objeveno během první etapy obnovy interiéru kostela zjara roku 2012.³ V reliéfu na

1 ŠIROKÝ, R.; NOVÁČEK, K.: *K počátkům Norimberské cesty na Tachovsku*, s. 60, 64.

2 KAIGL, J.: *Skupina kostelů ve Starém Sedle, Semněvicích a Prostiboři v dosahu vlivu kladrubského kláštera na přelomu 13. a 14. století*, s. 421–423. NOVÁČEK, K. et al.: *Kladrubský klášter 1115–1421*, s. 161.

3 Obnovu prováděl P. Novák, akad. mal., v březnu až květnu roku 2012 podle vlastního záměru na restaurování stěn včetně maleb v presbyteriu a sakristii kostela ve Starém Sedle. Během prací byly odstraněny novodobé vyrovnávací omítky a nátěry a při tom došlo k nálezům, z nichž zde uvádíme pouze některé, významnější pro doplnění stavebních dějin kostela. Odborná garantka památkové obnovy: Mgr. L. Drncová, Národní památkový ústav, ú. o. p. v Plzni.

Obr. 2. Staré Sedlo, kostel Nanebevzetí Panny Marie. Pohled do závěru sakristie. (Foto R. Kodera, 6/2012)

povrchu vnějšího omítaného pláště lze existenci tohoto okna vytušit.⁴ Nyní se svým obrysem pohledově uplatňuje daleko lépe v interiéru, včetně pozůstatků staré malované šambrány s rozvilinami. Co do velikosti a výše parapetu je stejné jako soudobá okna v závěru sakristie, jejichž obrys byl při památkové obnově rovněž zachycen a vyjádřen rozdílným pojetím omítky v ploše zazděného okenního otvoru.

Jak již bylo v odborné literatuře uvedeno,⁵ na stěně nad barokně upraveným průchodem ze sakristie do presbyteria, ve výšce přibližně 3,9 m, nalézá se lomený záklenek otvoru se šikmým ostěním. Ostění záklenku, poodhalená nyní po památkové obnově do nitra zdi mezi presbyteriem a sakristií o tloušťce 1,55 m na hloubku 0,7 m, mají nepravidelný omítaný povrch s pozůstatky středověké výzdoby lineární malbou červené barvy, vytvářející prosté geometrické obrazce (obr. 4). Otvor byl dole poškozen zedníky při vybourání a sklenutí barokního průchodu, a tak jeho původní výšku neznáme. Široký je 0,85 m a od severozápadního koutu sakristie ho dělí vzdálenost 0,65 m. Mohla to být pouhá nika určená například pro umístění sochy. Přichází rovněž v úvahu názor, ale oproti předchozímu autorovu předpokladu s menší pravděpodobností – což souvisí se zjištěním, že západní část sakristie byla osvětlena na své jižní straně

Obr. 3. Staré Sedlo, kostel Nanebevzetí Panny Marie. Pohled do západní část sakristie. (Foto R. Kodera, 6/2012)

vysokým gotickým oknem –, že se jednalo nebo mělo jednat o průhled (hagioskop) do presbyteria. Při tom by asi musela existovat v západní části sakristie středověká pavlačová tribuna.⁶

Sakristie kostela ve Starém Sedle kdysi bezpochyby sloužila současně jako boční kaple. Tak si lze vysvětlit nejen vzcnost prostoru, ale i náročnost, jaká byla věnována gotickým mistrem jeho co největšímu osvětlení.⁷ Byla vybavena oltářem (z něho nejspíš pochází kamenné torzo osazené v jihozápadním koutu sakristie). Otisk po něm se dochoval na stěně pod zazděným gotickým oknem v ose závěru. Pokud někdy stála v této sakristii-kapli západní tribuna (dalo by se uvažovat snad jen o lehké dřevěné konstrukci pavlače, provozně spojené s přízemním pomocí dřevěného schodiště), pak proto, aby se

4 LÍBAL, D.: *Katalog gotické architektury v České republice do husitských válek*, s. 461, toto okno asi znal. Dokonce uvedl, že mělo ve svém vrcholu kružbu snad s trojlístem s oblými laloky.

5 KAIGL, J., c. d., s. 423.

6 Tamtéž.

7 Pro sakristie středověkých farních kostelů bylo dlouho typické, že měly naopak okna, nebo pouze jedno okno malých rozměrů, což odpovídalo požadavku na zvýšenou ochranu vnitřního prostoru sakristie proti vloupání a proti požáru.

Obr. 4. Staré Sedlo, kostel Nanebevzetí Panny Marie. Záklenek za zděného gotického otvoru v sakristii, nalézajícího se nad průcho-dem do presbyteria. (Foto J. Kaigl, 4/2012)

v ní mohly konat příležitostné neveřejné bohoslužby za přítomnosti například místního správce klášterního zboží, donátora nebo jiné významné osoby (Starým Sedlem třeba jen projíždějící na své cestě směrem na Přimdu nebo naopak na Kladruby), kteří by přihlíželi liturgii právě z tribuny.

Klenby v sakristii s žebry na způsob oboustranně vyžlabeného klínu patří podle všeho k nejstaršímu řešení sakristie jako klenutého prostoru. Tím není vyloučena možnost dodatečného provedení kleneb v době, kdy sakristie již sloužila svému účelu. Podle jihozápadního nároží, jednotně vyvedeného z kamenných kvádrů až do výšky spodní části prvního patra dnešní věže, která je mladší než pozdně gotický krov nad presbyteriem a pochází nejpozději z počátku 17. století, lze hypoteticky soudit, že během stavby sakristie se s umístěním věže přinejmenším počítalo.

Povrch klenebních konzol a žebrování v sakristii byl restaurátorem v roce 2012 očištěn místy až na kámen. Ukázalo se při tom, že některé staticky významnější architektonické

Obr. 5. Staré Sedlo, kostel Nanebevzetí Panny Marie. Nález torza gotického sedlového portálu z presbyteria do sakristie. (Foto J. Kaigl, 4/2012)

prvky klenuté konstrukce (konzoly, popřípadě výběhy klenebních žebrování, svorníky) provedl gotický kameník, stejně tak jako dělicí klenební pas mezi klenbami, ze žuly, zatímco pro zhotovení většiny běžných kusů žebrování použil měkkého kamene – pískovce. Typický tvar klenební konzoly vychází z drobného jehlance, plasticky obtočeného dvěma vodorovnými oblouky a ukončeného nahore hladkou polygonální římsou.

Během letošní konzervace, opravy, dílčí rekonstrukce a restaurování omítek včetně maleb v presbyteriu kostela ve Starém Sedle bylo objeveno torzo gotického portálu, jímž se vstupovalo v presbyteriu do sakristie (obr. 5).

Obr. 6. Staré Sedlo, kostel Nanebevzetí Panny Marie. Spára zjištěná ve zdivu severního pole závěru sakristie, v ploše čelního oblouku paprscité žebrové klenby. (Foto P. Novák, 3/2012)

Portál byl ze žuly, sedlový, měl jednoduše okosená ostění, rovný překlad podpíraly v koutech konkávně projmuté kamenné konzoly. Typologicky a výtvarně nálež odpovídá gotické kamenické práci nejdříve v polovině 14. století a v době pozdější, v 15. století nebo ještě na počátku 16. století. – Na opačné straně zdi, v severozápadním koutu sakristie, byla kromě toho zjištěna a odhalena hrana a část omítaného ostění středověkého průchodu mezi sakristií a presbyteriem.

Literatura

- KAIGL, Jan: Skupina kostelů ve Starém Sedle, Semněvicích a Prostiboří v dosahu vlivu kladrubského kláštera na přelomu 13. a 14. století. *Zprávy památkové péče*. 2009, roč. 69, č. 6, s. 419–428.
- LÍBAL, Dobroslav: *Katalog gotické architektury v České republice do husitských válek*. Praha, Unicornis, 2001.
- NOVÁČEK, Karel et al.: *Kladrubský klášter 1115–1421, Osídlení – architektura – artefakty*. Plzeň, Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni, 2010.
- PROCHÁZKA, Zdeněk; OULÍK, Ján: *Historické náhrobníky Tachovska*. Domažlice, Nakladatelství Českého lesa, 1995.
- ŠIROKÝ, Radek; NOVÁČEK, Karel: K počátkům Norimberské cesty na Tachovsku. In *Archaeologia historica*. 23. Brno, Muzejní a vlastivědná společnost, 1998, s. 59–71.

Nepublikované zprávy

NOVÁK, Pavel: *Staré Sedlo, farní kostel Nanebevzetí Panny Marie, Vypracování restaurátorského záměru restaurování maleb prostorů: presbytář a sakristie pod věží*. Praha, 2012. Národní památkový ústav, ú. o. p. v Plzni.

Summary

New minor findings inside the sacristy of the church at Staré Sedlo

Keywords: *Staré Sedlo — church — sacristy (south chapel) — new minor findings*

The original Gothic church at Staré Sedlo came into existence most probably owing to the activities by the workshop circle related to Kladruby Monastery around 1300. Taking into account the fact that the rich monastery at Kladruby ranked among

Na stěně v severním poli závěru sakristie vysoko nad podlahou, v ploše čelního oblouku paprscité klenby, došlo při rekonstrukci omítek k jinému nález, jehož význam zatím neumíme vysvětlit. Jedná se o svislou spáru o výšce asi 1 m zjištěnou v líci zdiva, v níž se stýká jednak zdivo pouze lomové, jednak lomové zdivo se dvěma kamennými kvádry, osazenými naležato (obr. 6).⁸

Jestliže původní gotická stavba kostela ve Starém Sedle vznikla působením dílenského okruhu kláštera v Kladrubech asi v době kolem roku 1300, což lze důvodně předpokládat,⁹ a vzhledem ke skutečnosti, že bohatý kladrubský klášter patřil mezi tehdy významná střediska stavební a umělecké tvorby v Čechách, má poznání pozůstatků uvedené vesnické chrámové stavby pro dějiny středověké hmotné kultury větší než regionální význam. Také proto autor operativně publikoval i drobné nálezy učiněné během první etapy památkové obnovy chrámového interiéru zjara roku 2012.

Lze předpokládat, že další dílčí poznatky z dějin kostela ve Starém Sedle přinese památková obnova interiéru včetně restaurování části nástěnných maleb kaple sv. Kateřiny, jež má skončit opět letos, ale až v době před koncem roku.

8 P. Novák, akad. mal., pořídil zde publikovanou fotografii začátkem dubna 2012. Brzy poté nálež vzhledem k rychlému postupu prací zakryl novou omítkou. Podrobnější dokumentace a průzkum nálezové situace zřejmě nebyly provedeny. – Autor děkuje P. Novákovi za poskytnutí fotografie.

9 KAIGL, J., c. d., s. 419–428.

prominent Bohemian centres of architecture and visual arts, the importance of studying the remains of this structure exceeds regional standards in terms of history of medieval material civilisation. Thanks to minor findings made during the first stage of the preservation-minded restoration of the church interior in the spring of 2012, the previous assumptions mainly concerning the Gothic sacristy's look and operation have become more precise.

(Translated by Karel Matásek)